

KRYSTYNA PRZYBYLSKA

System klasyfikacji gospodarstw leśnych w wielofunkcyjnym i proekologicznym modelu leśnictwa

A classification system of forest stands in a proecological model of multifunctional forest management

ABSTRACT

Przybylska K. 2005. System klasyfikacji gospodarstw leśnych w wielofunkcyjnym i proekologicznym modelu leśnictwa. Sylwan 9: 3-9.

The paper presents the concept of a schematic division of a forest into stand farms using two criteria i.e. forest function and natural forest type. Forest function is understood as the function dominating in a stand, namely productive, protective or social. The natural forest type was identified with the name of a habitat type because in forest typology habitat characteristics and stand attributes are treated jointly.

KEY WORDS

economic division, natural forest type, forest stand type, forest function

ADDRESSES

Krystyna Przybylska – Katedra Urządzania Lasu; Akademia Rolnicza;
Al. 29 Listopada 46; 31-425 Kraków

Wprowadzenie

Gospodarstwo pojmowane jako jednostka gospodarczego podziału lasu pojawiło się i utrwalalo w słownictwie leśnym wraz z rozwojem sposobów planowego gospodarowania w wielkopowierzchniowej przestrzeni obiektów leśnych. Dzielenie lasu na mniejsze jednostki miało przede wszystkim podłoże praktyczne. Wyróżnianie obszarów o podobnych przymiotach drzewostanów ułatwiało nie tylko szacowanie wielkości zasobów drzewnych, ale także gwarantowało racjonalne planowanie użytkowania dóbr natury w określonej perspektywie czasu. Z tego też względu jednostki podziału gospodarczego pełniły i nadal pełnią rolę tzw. jednostek regulacyjnych.

Pierwotnie podział lasu determinowany był sposobem odnawiania („odmładniania”) drzewostanów tj.: odrosłowym lub nasiennym. Lasy prowadzone z odrosli nazywano początkowo „gospodarstwem ogłównym” lub „wysiekowym”, gdy przedmiotem hodowli był tzw. chrust [Pajewska 2002].

W latach trzydziestych XIX wieku w ramach porządkowania nazewnictwa przypisano lasom odrosłowym nazwę „gospodarstwa niskopiennego” zaś lasom nasiennym „gospodarstwa wysokopiennego”. Przy równoczesnym stosowaniu dodatkowego kryterium podziału, a mianowicie sposobu użytkowania lasu, powstawać zaczęły gospodarstwa z przymiotnikiem określającym rodzaj rębni. W tym okresie znane było np. „gospodarstwo pładrujące”, w którym „sposób użytkowania z lasów zasadza się na tem, że wycinają się pojedyncze drzewa na małej przestrzeni naokoło zaś stojące do dalszego wzrostu zostawiają się...” a także „gospodarstwo zrębowe” w którym „użytkowanie lasu odbywa się przez wycięcie najstarszego drzewostanu od razu” [Pajewska 2002].

4 Krystyna Przybylska

Dopracowanie kryteriów gospodarczego podziału lasu wiązać można ze sformułowaniem zasad oraz klasyfikacją sposobów zagospodarowania lasu i rodzajów rębni [Chodzicki 1960]. System klasyfikacyjny gospodarstw leśnych wywodzący się z tej teorii [Rutkowski 1989] zbudowany został na potrzeby gospodarstwa produkcyjnego, jednofunkcyjnego. Podstawą wydzielenia gospodarstw była odmienność celów hodowlanych wyrażonych tzw. gospodarczym typem drzewostanu (GTD) jednolitym dla całego gospodarstwa. Do realizacji celu ustalano dla gospodarstwa jeden z trzech sposobów zagospodarowania z przypisanym temu sposobowi rodzajem rębni. Od sposobu zagospodarowania tworzono nazwę gospodarstwa traktując go tym samym w kategoriach „technicznych” (produkcyjnych). Nazwa informowała o sposobie działania nie mówiąc nic o przedmiocie gospodarowania.

Wyróżniono trzy rodzaje gospodarstw, a mianowicie: gospodarstwo zrębowe, przerębowo-zrębowe i przerębowe. Te klasyczne już dziś modele gospodarowania wraz z odpowiednimi systemami regulacji rozmiaru użytkowania [Klocek, Rutkowski 1986] prowadzić miały w zamyśle do uporządkowanych (według ludzkich wyobrażeń) postaci lasu i osiągnięcia w efekcie maksymalnej produkcji drewna w określonych warunkach siedliska.

Organizowanie schematycznego ładu w układach przyrodniczych, cechujących się z natury różnorodnością i niewyobrażalną liczbą złożonych i zmieniających się z czasem konfiguracji elementów ekosystemu, a więc cechujących się tzw. chaosem deterministycznym [Schuster 1995], osłabiło ich zdolności autoregulacyjne i w skrajnych przypadkach doprowadziło do wielkoobszarowych klęsk ekologicznych.

Odpowiedzią na taką reakcję Natury stała się w pewnym sensie nowoczesna ustawa o lasach z 28.09.1991 r., wprowadzająca po raz pierwszy w polskim ustawodawstwie leśnym zasadę równorzędności, a nawet nadrzędności środowiskotwórczej roli lasu nad funkcją produkcyjną [Ustawa 1991]. W konsekwencji uruchomione zostały prawne podwaliny wielofunkcyjnego, proekologicznego modelu leśnictwa [Szujewski 1992] rodzące potrzebę zasadniczych zmian w hodowli, ochronie, użytkowaniu i urządzaniu lasu. Kolejno wydawano w tym zakresie stosowne zarządzenia i instrukcje wykonawcze [Inst. urządz. lasu 2003; Zas. hod. lasu 2003; Zarz. nr 11A Dyr. Gen. L.P.].

W oddanej do użytku w 2003 r. instrukcji urządzania lasu problem gospodarczego podziału lasu potraktowano z należytą uwagą, przyjmując założenie, iż nadrzędnym kryterium wyodrębniania gospodarstw w ramach obrębów leśnych są funkcje lasu, a ściślej mówiąc priorytet określonej grupy funkcji.

Przy takim założeniu, w pierwszym etapie podziału lasu wyróżniono trzy główne jednostki, a mianowicie: rezerваты, lasy ochronne i lasy gospodarcze. Niezależnie od tego podziału wyróżniono ponadto tzw. gospodarstwo specjalne, do którego zalicza się drzewostany o funkcjach specyficznych, np.: rezerваты przyrody z otulinami, wyłączone powierzchnie doświadczalne, wyłączone drzewostany nasienne i in.

W etapie drugim uwzględniono dodatkowo kryterium sposobu zagospodarowania lasu uzyskując w efekcie 6 jednostek zwanych gospodarstwami. Są to:

- gospodarstwo specjalne (S),
- gospodarstwo lasów ochronnych (O),
- gospodarstwo zrębowe w lasach gospodarczych (GZ),
- gospodarstwo przerębowo-zrębowe w lasach gospodarczych (GPZ),
- gospodarstwo przerębowe w lasach gospodarczych (GP),
- gospodarstwo przebudowy w lasach ochronnych i gospodarczych (R).

W zapisach instrukcyjnych podano, iż gospodarstwo pełni rolę jednostki regulacyjnej co oznacza,

że dla każdego z nich określa się i przyjmuje etat użytkowania rębego na okres obowiązywania planu.

Przypomnieć tu jeszcze wypada, że z mocy Zarządzenia Dyrektora Generalnego LP w sprawie obrębów leśnych z dnia 29.XI.1996 – „obręb leśny jest to wchodząca w skład nadleśnictwa jednostka powierzchniowo-ewidencyjna utworzona na cele urządzania lasu i na potrzeby systemu informatycznego lasów państwowych (SILP), dla której sporządza się – w ramach planu urządzania lasu – odrębną dokumentację inwentaryzacji lasu (opisy taksacyjne, mapy, zestawienia i tabele) oraz odrębne wykazy zadań gospodarczych”.

Obręby uzyskały status trwałych jednostek powierzchniowych z nadanymi przez dyrektora generalnego nazwami i trwałymi kodami identyfikacyjnymi.

W podsumowaniu krótkiego zarysu historii gospodarczego podziału lasu warto zauważyć, że mimo podjętej w instrukcji urządzania lasu próby dostosowania go do wymagań gospodarstwa wielofunkcyjnego i proekologicznego nadal zbyt silnie tkwi jeszcze w filozofii i nazewnictwie leśnictwa jednofunkcyjnego. Nadal nazwa wskazuje „działanie”, a nie „przedmiot gospodarowania”. W czterech spośród sześciu gospodarstw sugeruje wyraźnie podporządkowanie postaci lasu wzorcom narzuconym przez teoretyczny schemat sposobu zagospodarowania i rodzaju rębni. Za niezwykle cenne osiągnięcie autorów instrukcji uznać natomiast należy wyróżnienie „gospodarstwa ochronnego” umożliwiającego gospodarzom lasu większą indywidualizację sposobów postępowania hodowlanego.

Zasady klasyfikacji gospodarstw leśnych według funkcji i naturalnego typu lasu w wielofunkcyjnym i proekologicznym modelu leśnictwa

Proponowana w tym miejscu koncepcja gospodarczego podziału lasu nawiązuje wprost do podstawowych założeń polityki leśnej państwa realizowanych w modelowym ujęciu leśnictwa wielofunkcyjnego i proekologicznego. Użyte w nazwie modelu dwa przymiotnikowe określenia potraktowano w systemie jako kluczowe kryteria wyodrębniania, klasyfikacji i nazewnictwa gospodarstw leśnych.

Za pierwsze kryterium uznano „funkcję lasu”, nadrzędną wobec pozostałych w gospodarstwie. Zgodnie z obowiązującą obecnie klasyfikacją przyjęto, że będzie to: funkcja produkcyjna, ochronna lub społeczna.

Kryterium drugie, odpowiadające za proekologiczny charakter gospodarki leśnej to „naturalny typ lasu” wyrażony nazwą siedliskowego typu lasu. Uznano, że typologiczny podział lasu uwzględniający łącznie cechy siedliska i przymioty drzewostanu jest najodpowiedniejszy do wyróżniania i nazewnictwa gospodarstw leśnych. W nazwie siedliskowego typu lasu tkwi czytelna informacja o potencjale lasotwórczym wyróżnionej jednostki i przyrodniczym charakterze jej odrębności. Przy takich założeniach gospodarstwo leśne zdefiniować można jako obszar lasu o jednorodnym naturalnym typie lasu i określonej dominującej funkcji lasu. Z gospodarczym podziałem lasu łączy się nierozzerwalnie pojęcie „typu drzewostanu” utożsamionego z celem hodowlanym. Typ drzewostanu należy rozumieć jako odpowiedni do siedliska i funkcji lasu skład gatunkowy podstawowej jednostki ewidencji i planowania, a nie całego gospodarstwa jak to się dotychczas praktykuje.

Uwzględniając potrzebę różnicowania celu hodowlanego nie tylko stosownie do właściwości siedliska, ale także do dominującej funkcji lasu proponuje się wprowadzenie następujących kategorii typu drzewostanu:

- gospodarczy typ drzewostanu (GTD) stosowany w lasach z dominacją funkcji produkcyjnej,

- naturalny typ drzewostanu (NTD) ustalany dla lasów ochronnych,
- krajobrazowy typ drzewostanu (KTD) odpowiadający lasom o dominacji funkcji społecznych (rekreacyjnych, itp.).

Tak pojmowany „typ drzewostanu” powinien być określony nie tylko składem gatunkowym, ale i budową drzewostanu wynikającą z ekologii tworzących go gatunków. „Typom drzewostanu”, traktowanym jako wzorce, podporządkowane być powinny sposoby prowadzenia lasu umożliwiające osiągnięcie składu gatunkowego i postaci drzewostanu indywidualnie w każdej podstawowej jednostce ewidencji i planowania.

Klasyfikację gospodarstw leśnych według funkcji i naturalnego typu lasu przedstawiono w postaci trzech tabel – oddzielnie dla nizu oraz terenów wyżynnych i górskich – nawiązujące

Tabela 1.

Klasyfikacja niżowych gospodarstw leśnych ze względu na funkcję i naturalny typ lasu
Classification of lowland forest farms by function and natural forest type

	Naturalny typ lasu	Funkcja lasu – dominująca		
		produkcyjna	ochronna	społeczna*
Bory	Bs	–	Gospodarstwo ochronne borów suchych	–
	Bśw	Gospodarstwo borów świeżych	Gospodarstwo ochronne borów świeżych	Gospodarstwo rekreacyjne borów świeżych
	Bw	Gospodarstwo borów wilgotnych	Gospodarstwo ochronne borów wilgotnych	Gospodarstwo rekreacyjne borów wilgotnych
	Bb	–	Gospodarstwo ochronne borów bagiennych	–
Bory mieszane	BMśw	Gospodarstwo borów mieszanych świeżych	Gospodarstwo ochronne borów mieszanych świeżych	Gospodarstwo edukacyjne borów mieszanych świeżych
	BMw	Gospodarstwo borów mieszanych wilgotnych	Gospodarstwo ochronne borów mieszanych wilgotnych	Gospodarstwo uzdrowskowe borów mieszanych wilgotnych
	BMb	–	Gospodarstwo ochronne borów mieszanych bagiennych	–
Lasy mieszane	LMśw	Gospodarstwo lasów mieszanych świeżych	Gospodarstwo ochronne lasów mieszanych świeżych	Gospodarstwo rekreacyjne lasów mieszanych świeżych
	LMw	Gospodarstwo lasów mieszanych wilgotnych	Gospodarstwo ochronne lasów mieszanych wilgotnych	Gospodarstwo edukacyjne lasów mieszanych wilgotnych
	LMb	–	Gospodarstwo ochronne lasów mieszanych bagiennych	–
Lasy	Lśw	Gospodarstwo lasów świeżych	Gospodarstwo ochronne lasów świeżych	Gospodarstwo rekreacyjne lasów świeżych
	Lw	Gospodarstwo lasów wilgotnych	Gospodarstwo ochronne lasów wilgotnych	Gospodarstwo uzdrowskowe lasów wilgotnych
Lasy łęgowe	Ol	–	Gospodarstwo ochronne olsów	–
	Lł	–	Gospodarstwo ochronne lasów łęgowych	–
	OIJ	–	Gospodarstwo ochronne olsów jesionowych	–

* rodzaj pełnionych funkcji społecznych w zależności od ustaleń np. uzdrowskowa, edukacyjna, rekreacyjna i in. (w tabeli podano przykłady) – kind of social functions served by forest depending on establishments e.g. health-resort, educational etc. (examples are given in the table)

Tabela 2.

Klasyfikacja wyżynnych gospodarstw leśnych ze względu na funkcję i naturalny typ lasu
 Classification of upland forest farms by function and natural forest type

	Naturalny typ lasu	Funkcja lasu – dominująca		
		produkcyjna	ochronna	społeczna*
Bory mieszane	BMwyżśw	Gospodarstwo borów mieszanych wyżynnych świeżych	Gospodarstwo ochronne borów mieszanych wyżynnych świeżych	Gospodarstwo edukacyjne borów mieszanych wyżynnych świeżych
	BMwyżw	–	Gospodarstwo ochronne borów mieszanych wyżynnych wilgotnych	–
Lasy mieszane	LMwyżśw	Gospodarstwo lasów mieszanych wyżynnych świeżych	Gospodarstwo ochronne lasów mieszanych wyżynnych świeżych	Gospodarstwo rekreacyjne lasów mieszanych wyżynnych świeżych
	LMwyżw	–	Gospodarstwo ochronne lasów mieszanych wilgotnych	–
Lasy	Lwyżśw	Gospodarstwo lasów wyżynnych świeżych	Gospodarstwo ochronne lasów wyżynnych świeżych	Gospodarstwo rekreacyjne lasów wyżynnych świeżych
	Lwyżw	–	Gospodarstwo ochronne lasów wyżynnych wilgotnych	–
Lasy łęgowe	Lłwyż	–	Gospodarstwo ochronne lasów łęgowych wyżynnych	–
	OłJwyż	–	Gospodarstwo ochronne olsów jesionowych wyżynnych	–

* rodzaj pełnionych funkcji społecznych w zależności od ustaleń np. uzdrowskowa, edukacyjna, rekreacyjna i in. (w tabeli podano przykłady) – kind of social functions served by forest depending on establishments e.g. health-resort, educational etc. (examples are given in the table)

formą do opracowanych siatek siedliskowych typów lasu [Mroczkiewicz, Tramplera 1965; Inst. urząd. lasu 2003]. Pola każdej z tabel (tab. 1, 2 i 3) wskazują miejsce i nazwę gospodarstwa leśnego spełniającego obydwie przyjęte kryteria. W systemie nie zakłada się z góry ograniczeń w wielkości gospodarstw, przychyłając się do zapisów Instrukcji urządzania lasu z 2003 r., iż wszystkie gospodarstwa o dominacji którejkolwiek z funkcji pozaprodukcyjnych wyodrębnić należy bez względu na ich wielkość. Podobnie jak w instrukcji urządzania lasu system nie obejmuje drzewostanów o funkcjach specyficznych, pozostawiając je w niezależnym tzw. gospodarstwie specjalnym.

Zaprezentowany system klasyfikacyjny zmienia utrwaloną w tradycji leśnej filozofię wyodrębniania i nazewnictwa gospodarstw. Odbiera nadrzędność „działania” w gospodarstwie na rzecz „przedmiotu gospodarowania” określonego przez naturalny typ lasu i właściwy temu typowi wzorec składu gatunkowego i budowy drzewostanów. Tym samym sposób prowadzenia lasu z całym wachlarzem możliwych rębni, podporządkowany zostaje wiodącej funkcji lasu i stosownym celom hodowlanym. Ujawnia przy tym wielość i różnorodność możliwych do wyodrębnienia jednostek podziałowych, a przy tym zakres nowych zadań urządzania lasu związanych z modyfikacją lub tworzeniem nowych modeli gospodarstw leśnych. Ważną jak się wydaje zaletą systemu jest też wprowadzenie nazewnictwa ułatwiającego komunikowanie się leśników ze środowiskami pozazawodowymi.

Tabela 3.

Klasyfikacja górskich gospodarstw leśnych ze względu na funkcję i naturalny typ lasu
 Classification of highland forest farms by function and natural forest type

Naturalny typ lasu	produkcyjna	Funkcja lasu – dominująca	
		ochronna	społeczna*
		Regiel górny	
BWG	–	Gospodarstwo ochronne borów wysokogórskich	–
		Regiel dolny	
Bory	BGśw	Gospodarstwo ochronne borów górskich świeżych	Gospodarstwo rekreacyjne borów górskich świeżych
	BGw	Gospodarstwo ochronne borów górskich wilgotnych	Gospodarstwo rekreacyjne borów górskich wilgotnych
	BGb	Gospodarstwo ochronne borów górskich bagiennych	–
Bory mieszane	BMGśw	Gospodarstwo ochronne borów mieszanych górskich świeżych	Gospodarstwo edukacyjne borów mieszanych górskich świeżych
	BMGw	Gospodarstwo ochronne borów mieszanych górskich wilgotnych	Gospodarstwo uzdrowiskowe borów mieszanych górskich wilgotnych
	BMGb	Gospodarstwo ochronne borów mieszanych górskich bagiennych	–
Lasy mieszane	LMGśw	Gospodarstwo ochronne lasów mieszanych górskich świeżych	Gospodarstwo rekreacyjne lasów mieszanych górskich świeżych
	LMGw	Gospodarstwo ochronne lasów mieszanych górskich wilgotnych	–
Lasy	LGśw	Gospodarstwo ochronne lasów górskich świeżych	Gospodarstwo edukacyjne lasów górskich świeżych
	LGw	Gospodarstwo ochronne lasów górskich wilgotnych	Gospodarstwo uzdrowiskowe lasów górskich wilgotnych
Lasy łąkowe	LlG	Gospodarstwo ochronne lasów łąkowych górskich	–
	OIJG	Gospodarstwo ochronne olsów jesionowych górskich	–

* rodzaj pełniących funkcji społecznych w zależności od ustaleń np. uzdrowiskowa, edukacyjna, rekreacyjna i in. (w tabeli podano przykłady) – kind of social functions served by forest depending on establishments e.g. health-resort, educational etc. (examples are given in the table)

Literatura

- Chodzicki E. 1960. Zagadnienie ujednoczenia niektórych pojęć techniczno-gospodarczych zróżnicowania lasów. Sylwan 5: 1-24.
- Instrukcja urządzania lasu 2003. CILP, Warszawa.
- Klocek A., Rutkowski B. 1986. Optymalizacja regulacji użytkowania rębnego drzewostanów. PWRiL, Warszawa.
- Mroczkiewicz L., Trampler T. 1965. Siedliskowe typy lasu w Polsce. Prace IBL, 250.
- Pajewska E. 2002. Opisanie lasu. Polskie słownictwo związane z lasem do roku 1939. Fagus, Szczecin.
- Rutkowski B. 1989. Urządzanie lasu. Skrypty dla Szkół Wyższych. AR, Kraków.
- Schuster H.G. 1995. Chaos deterministyczny. PWN, Warszawa.
- Szujecki A. 1992. W poszukiwaniu nowego modelu leśnictwa polskiego. Sylwan 1: 49-57.

Ustawa o lasach z 28 września 1991 r (tekst jednolity Dz. U. Nr 56, poz. 679 z 2000);

Zarządzenie nr 11A Dyrektora Generalnego LP z dnia 11 maja 1999 r. w sprawie doskonalenia gospodarki leśnej na podstawach ekologicznych. DGLP, Warszawa.

Zasady hodowli lasu. 2003. ORWLP, Bedoń.

SUMMARY

A classification system of forest stands in a proecological model of multifunctional forest management

The paper presents the concept of a schematic division of a forest into stand farms using two criteria i.e. forest function and natural forest type. Forest function is understood as the function dominating in a stand, namely productive, protective or social. The natural forest type was identified with the habitat type because in forest typology habitat parameters and stand attributes are treated jointly.

The classification of stand farms according to the function they serve and natural forest type was presented in the form of three tables – separately for lowlands, uplands and highlands – referring in their form to forest habitat types (Table 1, 2 and 3).

Taking into consideration the need of differentiating silvicultural objectives not only to respective habitat characteristics but also to the dominant forest function three categories of "forest stand type" are proposed:

- managed forest stand type (GTD) representing the forests with prevailing productive function;
- natural forest stand type (NTD) determined for protective forests;
- landscape forest stand type (KTD) representing the forests with prevailing social functions (recreational, etc.).

When describing the "forest stand type" one should take into consideration not only species composition of a stand but also its structure arising from the ecology of the species which form it. The methods of forest management should be subjected to the "forest stand types" treated as models in a manner ensuring the attainment of species composition and structure of a stand individually in each basic survey and planning unit.

The proposed classification system alters the philosophy of forest farm identification and denomination which has been rooted in forest tradition. It replaces the superiority of "operation" in a stand management unit to the "object of management" determined by a natural forest type and its specific species composition and stand structure model. Thus the way of managing a forest using a broad range of cutting systems is subordinated to the leading forest function and adequate silvicultural objectives.